

PITANJE NACIONALNOG IDENTITETA I NASILJE SPORTSKE PUBLIKE

Rezime: Kolektivni identitet se najčešće prepoznaje kroz svest pojedinca o pripadanju određenoj (etničkoj, religijskoj, klasno-socijalnoj, prostornoj, profesionalnoj i sl.) grupi ili o posedovanju nekih posebnih karakteristika i može biti određen na osnovu kulturnog konteksta ili šire odnosno uže socio-prostorne pripadnosti. On, i pored značajne pragmatične funkcije, ako ga shvatimo kao isključujući, može biti opasan i voditi ka agresiji. U ovom radu se posebna pažnja posvećuje nacionalnom identitetu. Nekoliko poslednjih decenija je na našem prostoru vidljivo nasilje povezano sa kolektivnim identitetom i to pre svega sa nacionalnim i religijskim identitetom. Reč je o nasilju u kojem kao jedan od prepoznatljivih aktera učestvuje i sportska publika. Ova vrsta nasilja se sa stadiona preliva na gradske ulice i transformiše u druge oblike nasilja i može lako da poprimi masovne razmere i da se pretoči u neki drugi vid nasilnog ponašanja kao što je socijalno, klasno, vršnjačko, nasilje pojedinih potkulturnih grupa, međunacionalno ili međureligijsko nasilje. Posebnu društvenu opasnost predstavljaju situacije u kojima se nasilni incidenti dešavaju na utakmicama timova koji se poistovećuju sa državama i etničkim grupama među kojima su u bližoj prošlosti postojala rivalstva i radikalniji konflikti. U novije vreme se pojavljuje zanimljiv hibrid identitetski (pre svega etnički i religijski) motivisanog nasilja nad LGBT populacijom u koje su uključeni i sportski navijači.

Gljučne reči: kolektivni identitet, nasilje, sport, publika, etnički odnosi, LGBT populacija

Prirodna je težnja ljudi da imaju sopstveni identitet, da znaju gde pripadaju i kakvo mesto zauzimaju u širem društvenom kontekstu. Zavisno od dostignutog stepena istorijskog razvoja ali i od konkretnog socijalnog konteksta mogu se formirati različiti dominantni kriterijumi po kojima će se oblikovati lični i kolektivni identitet. On se najčešće prepoznaje kroz svest pojedinca o pripadanju određenoj grupi ili o posedovanju nekih posebnih karakteristika a može biti određen i na osnovu kulturnog konteksta ili šire odnosno uže socio-prostorne pripadnosti.

Više istraživanja je pokazalo da su ljudi skloni da kada percipiraju sopstveni identitet na prvo mesto stave sopstvenu kolektivnu, najčešće nacionalnu, pripadnost a onda sve ostalo, što se u krajnjoj liniji može svesti

¹ miladinovic@fon.bg.ac.rs

Rad je urađen u okviru projekta *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija (179074)*, koji realizuje Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, a finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

na pripadnost nekoj grupi (Allen, Wilder, & Atkinson, 1983). Nije lako odrediti granicu ličnog i društvenog identiteta s obzirom da on predstavlja splet pripadnosti pojedinca različitim grupama (klasna, konfesionalna, profesionalna, porodična, politička pripadnost, grupe u kojima se provodi slobodno vreme itd). Stoga se može govoriti o društvenom identitetu koji je izveden iz pripadnosti određenim grupama i ličnom identitetu koji je derivat jedinstvenih ličnih svojstava koja nužno uključuju i odnose sa njima važnim osobama.

Na bazi shvatanja sopstvenog identiteta pojedinci mogu donositi važne odluke i preduzimati odgovarajuće akcije u odnosima sa drugima. Definišući ko smo i ko nam pripada, automatski definišemo gde ne pripadamo i ko nam ne pripada, ko je isključen, ili, u najekstremnijim slučajevima u sukobima u čijoj pozadini stoji različitost identiteta, određujemo one koje smemo ili koje smo u obavezi da ubijemo, jer glavni cilj ratova „nije umreti za svoju zemlju, već ubiti za nju“ (Mokre, 2010).

U današnje vreme jedan od najznačajnijih oblika kolektivnog identiteta je nacionalni identitet. Sledi da kolektivni identiteti, i pored značajne pragmatične funkcije, ako ih shvatimo kao isključujuće, mogu biti opasni i da vode ka agresiji. Za kolektivni identitet je veoma značajno ako su ljudi spremni da podnesu žrtve za svoju (političku) zajednicu, tj. da se odreknu nekih ličnih interesa radi dobrobiti celog društva. Ako nema dobre volje da se tako postupi onda je nužno primeniti i silu. S obzirom na veoma diverzifikovanu političku stvarnost savremenog trenutka ovako motivisana primena sile nije uvek prihvatljiva, pogotovu ne u sistemima sa demokratskom legitimacijom. Kada je reč o nacionalnom identitetu onda se sva ova svojstva pojačavaju.

Danas možemo izdvojiti dva osnovna tipa nacionalnog identiteta: (1) primordijalni (tradicionalni) je istorijski stariji i utemeljen je na zajedničkom poreklu, jeziku tradiciji i kulturi; (2) liberalni (građanski, univerzalni) koji je zasnovan na pripadnosti državi (državljanstvu) tj. javnom poretku i njegovim pravnim normama koji kao primarni stoje iznad etničkih, kulturnih, verskih, jezičkih i drugih posebnosti društvenih grupa udruženih u liberalnu političku zajednicu tj. državu ravnopravnih građana (Matić, 2006: 107). Ono što bitno razlikuje liberalni model identiteta od primordijalnog je potiskivanje kolektivnih (primordijalnih) atributa identifikacije u privatnu sferu. Drugim rečima, svako je slobodan da ispoveda svoju veru, upražnjava svoje običaje, da govori svojim jezikom itd. s tim da se ne narušavaju jednaka prava drugih. Klasičan nacionalni identitet se povlači u sferu privatnosti i gubi određujući značaj u definisanju ličnog identiteta. Država se u tom kontekstu pojavljuje kao garant slobodnog privatnog statusa građanina. Bitna odredba ovog tipa identiteta je individualizam a kolektivni elementi postaju stvar ličnog izbora. U ovim uslovima pojedinac može imati više različitih identiteta i zavisno od trenutne situacije i potrebe istaće jedan ili više njih kao trenutno aktuelne (pol, starost, profesiju, obrazovanje, seksualnu orijentaciju i sl.).

Identitet, dakle, označava pripadnost tj. predstavlja vezu pojedinca i konkretne društvene zajednice. Konkretno, pripadnost određenoj naciji i identifikacija s njom predstavlja vrlo čvrstu vezu te se nacija praktično

doživljava kao produžetak porodice u novom kvantitetu iz kojeg izrasta i novi kvalitet oko koga se obrazuje osećaj i svest o pripadnosti baziranoj na kolektivnom sećanju i osećaju zajedničke sudbine i posedovanju posebnih karakteristika. Formiranje nacionalnog identiteta sledi logiku in i aut grupisanja i podelu na insajdere i autsajdere, podelu u kategorijama mi i oni. Praktično se nacionalni identitet određuje različitošću u odnosu na one koji se nalaze s druge strane etničkih granica.

Postoji razlika između etničkog i nacionalnog identiteta. U osnovi stvaranja etničkog identiteta nalazi se nacionalna pripadnost a ona se definiše preko više konstitutivnih elemenata među kojima treba istaći zajedničku prošlost i kulturu. Njih dve ne bi imale mnogo smisla bez jezika kao povezujućeg faktora koji omogućava približavanje i povezivanje mase pojedinaca u zajednički entitet. Neki autori upravo i daju jeziku posebno značajno mesto (Anderson, 1998: 69-81) u konstruisanju etničkog identiteta. Naravno, zajednička prošlost, kultura i jezik rađaju naciju tek kada se smeste u jedinstven životni prostor. Jednom stvorena nacija mora sebi i svom identitetu da obezbedi kontinuitet postojanja kroz međugeneracijsku reprodukciju. U tom kontekstu je veoma bitno razviti osećaj zajedničkog identiteta koji sve pripadnike zajednice čini istim i međusobno prepoznatljivim. To se najlakše postiže kroz konzervativni vrednosni sistem, u kojem posebno mesto imaju zasnivanje autoritarnog patrijarhalnog tradicionalizma, koji služi kao okvir unutar kojeg se konstruiše verovanje o zajedničkom poreklu kao nečem neupitnom. Time se kroz nacionalnu pripadnost spajaju prošlost i sadašnjost u celinu koja je spoljnom svetu prepoznatljiva.

Etnički identitet se vezuje za narod i on podrazumeva zajedničku (kulturnu) tradiciju i na njoj zasnovan osećaj bliskosti i zajedništva na bazi identifikacije sa određenom narodnosnom grupom unutar šireg društva. S druge strane nacionalni identitet se dovodi u vezu sa određenom državom i on nastaje tokom dužeg istorijskog procesa stvaranja zajednica koje se formiraju na zajedničkom životnom prostoru uz upotrebu istog jezika, formiranje zajedničke tradicije i niza drugih, zajedničkih, kulturnih osobenosti. Ovim se etnička pripadnost doživljava kao ontološki entitet čiji je sadržaj stalan i nepromenljiv, a običnom čoveku omogućava da bude pripadnik date nacije (Asurmendi, 2002: 107), te da sopstveni identitet nalazi u kontinuitetu njenog istorijskog postojanja. Nacionalni identitet se formira kao osećaj pripadnosti stečen kroz socijalizaciju pri čemu se pojedinac poistovećuje sa kolektivnim vrednostima i interesima grupe. Praktično se nacionalni identitet zasniva na mešavini tradicije, jezika i državnih simbola a izgrađuje se procesom identifikacije u društvenoj sredini i rezultira osećanjem zajedništva pripadnika nacije a sam predstavlja mešavinu i sintezu različitih identiteta (Trebješanin, 2004: 150).

Nacionalni identitet je upravo najsloženiji i najobuhvatniji oblik kolektivnog identiteta u savremenom dobu a ključna funkcija mu je integracija pojedinca u zajednicu i iznalaženje emocionalnih sadržaja i kulturnih okvira za političko delovanje i egzistencijalnu utehu u svetu koji je radikalno izmenio tradicionalne oblike društvenosti. Modernizacijski procesi razbijaju privid društvenog jedinstva a samim tim i univerzalnih identiteta što otvara proces permanentne i sveobuhvatne krize savremenog doba.

Jedna od najizrazitijih je kriza identiteta koja prestaje da bude individualni problem već poprima društvenu dimenziju koja počinje od načina legitimisanja postojećeg sveta vrednosti, preko političkog i etičkog samoodređenja pojedinaca, do kolektivnog identiteta grupa koje traže načine za prilagođavanje novim poretcima svetske moći i regulacije. Upravo u tom svetlu valja razumevati proces nastajanja i trajanja nacija, odnosno nacionalnog identiteta (Cvetković, 2001-2002: 51-52).

O istorijskom značaju nacionalnog identiteta postoje dijametralno suprotna shvatanja. Tako npr. Šajbe smatra da će isti još dugo opstajati kao fundamentalna politička realnost (Scheibe, 1983: 122) dok Gidens s druge strane smatra da su nacije u doba globalizacije ili isuviše velike ili isuviše male da bi mogle rešavati aktuelne probleme čovečanstva (Giddens, 1990). Njega je takođe moguće posmatrati u dva vrednosna konteksta: kao patriotizam i nacionalizam pri čemu prvi ima pozitivan a drugi negativan predznak. Prvi je otvoren a drugi isključiv. Prvi zagovara saradnju a drugi konfrontaciju.

Veza sporta i nacionalnog identiteta postoji prilično dugo. Kada se te dve pojave spoje vrlo često im se prodružuje i nasilno ponašanje. Veza sporta i nasilja je u poslednjih nekoliko decenija postala predmet ozbiljnih naučnih analiza. Jedan od razloga tome je činjenica da ja sportsko nasilje, uključujući kako nasilno ponašanje samih sportista tako i nasilje koje sprovode drugi akteri sportskih manifestacija a posebno navijačka publika, uzelo maha i postalo ozbiljan društveni problem koji donosi nesagledive posledice. Gotovo po pravilu, kad se spomene nasilje sportske publike pomisli se na fudbalske utakmice koje su u principu manifestacije sa najvećim rizikom od nasilnih reakcija navijača. No, nasilje se ipak dešava i u ostalim sportovima.

Ekstremno nasilje na fudbalskim utakmicama je dosta stara pojava ali o njemu počinje ozbiljnije da se razmišlja tek od svetskog prvenstva u Engleskoj (1966) (Lalić i Biti, 2008). Od tada je u opticaju i naziv fudbalski huliganizam za koji se slobodno može reći da postaje i deo navijačke potkulture mladih. Za nasilnički deo sportske publike odomaćio se naziv huligani i ona predstavlja specifičnu grupu u koju se povezuju najčešće pripadnici mlađih uzrasta (maloletnici) s namerom da se agresivnim ponašanjem bore za neke svoje partikulrne interese i potrebe. Od osamdesetih godina dvadesetog veka počinje da se primećuje interesovanje za istraživanje nasilničkog ponašanja sportske publike. Razlog tome je taj što je fudbalska publika, generalno, najsklonija incidentnom ponašanju pa je njoj posvećeno i najviše istraživačke pažnje (jedan od pionirskih radova na tu temu na prostoru bivše Jugoslavije je istraživanje: Buzov, Magdalenić, Perasović i Radin, Furio, 1988).

Lalić i Biti (2008) konstatuju da većina istraživanja navijačke publike upućuju na određene zaključke o zajedničkim obeležjima ekstremnih navijača. Uglavnom je reč o mladim ljudima starosti oko linije punoletstva, uglavnom muškog pola, mada u novije vreme u njihove redove stupaju i devojke. U socijalno-strukturalnom smislu su sasvim prosečni, nasuprot stereotipima da ih čine većinom delinkventi. Radi se uglavnom o organizovanim navijačima fudbalskih klubova, koji u svojim aktivnostima

više manifestuju eros nego tanatos i obično su dobri poznavaoци sporta i iskreni zaljubljenici u svoje klubove odnosno pripadnici omladinske navijačke potkulture koja je okosnica njihovog identiteta koji je zasnovan na razlikovanju od zvanične kulture i buntu protiv nje. Skloni su konzumaciji alkohola i drugih opojnih sredstava kao delu potkulturnog rituala vezanog za putovanja na utakmice i navijanje i ono što je najvažnije, većina njih nisu ekstremni navijači i ne uključuju se u fizičko nasilje ali se zbog potreba navijanja uključuju u verbalno nasilje. Karakteristika je ekstremnog navijanja da se pojavljuje kao „organizovana spontanost” koja se odvija pod vođstvom i uticajem jezgara navijačkih organizacija. Tu se nalazi jedan od ključnih razloga da navijačko nasilje lako prelazi sa stadiona na širi prostor.

U jednom od prvih ozbiljnijih istraživanja nasilničkog ponašanja sportske publike na prostoru bivše Jugoslavije a koje je prethodilo poznatoj utakmici između Zagrebačkog Dinama i Beogradske Crvene zvezde 13. maja 1989. Perasović konstatuje da navijači nemaju „baš visok” stepen obrazovnja te da zbog prihvatanja autoritarnosti i hijerarhije mogu biti pogodni za nacionalističko militarne političke opcije ali teško da bi ekstremni navijači mogli biti optuženi da produkuju nacionalizam iako nacionalno i nacionalističko definitivno predstavlja značajan deo njihovog navijačkog ponašanja (Perasović, 1988: 16).

Kada se govori o nasilju u sportu i oko sporta treba imati u vidu da je njegov sadržaj prilično širok te da se ono može posmatrati iz više uglova: (1) kao nasilje unutar takmičenja, (2) kao nasilje sportista van takmičenja ili kao (3) nasilno ponašanje sportske publike (Muzur i i Rinčić, 2011). S druge strane M. Kostić navodi nekoliko oblika nasilja zavisno od toga koje njegov pokretač (1) nasilje od strane samih sportista, (2) nasilje navijača, (3) nasilje od strane roditelja (najčešće mladih sportista²) i (4) ritualno nasilje (Kostić, 2009).

Par poslednjih decenija je na našem prostoru vidljivo nasilje povezano sa kolektivnim identitetom i to pre svega sa nacionalnim i religijskim identitetom. Reč je o nasilju u kojem kao jedan od prepoznatljivih aktera učestvuje i sportska (uglavno fudbalska) publika, ili preciznije, određene navijačke grupe. Ova vrsta nasilja nije vidljiva samo na sportskim terenima i manifestacijama već se sa stadiona preliva na gradske ulice i transformiše u druge oblike nasilja. Ovaj oblik nasilja može lako da poprimi masovne razmere i da se pretoči u neki drugi vid nasilnog ponašanja kao što je socijalno, klasno, vršnjačko, nasilje pojedinih potkulturnih grupa, međunacionalno ili međureligijsko nasilje.

Pod nasiljem, generalno, podrazumevamo upotrebu preterane fizičke sile koja izaziva ili ima očigledan potencijal da izazove štetu ili uništavanje (Coakley, 2009: 196). Reč je o ukupnosti ponašanja kojima je cilj uspostavljanje kontrole nad drugim pojedincima ili grupama upotrebom sile, širenjem straha ili manipulacijom. Nasilje je uvek praćeno zloupotrebom

² Zapaženo su pojave nasilnog ponašanja tamo gde bi se najmanje očekivale, na utakmicama podmladaka fudbalskih klubova a njihovi akteri su oni od kojih se to najmanje očekuje – roditelji i treneri (vidi: Baćanac, Petrović i Manojlović 2008; citirano prema: Savković, 2011).

moći u odnosima nejednakosti. Nasilje prati i agresija koju čine verbalne ili fizičke akcije zasnovane na nameri da se dominira, kontroliše ili naudi drugim osobama (Coakley, 2009: 197).

Dakle, sport i nasilje su, očigledno, u bliskoj vezi. Ne samo da sportske aktivnosti nose potencijal za nasilno ponašanje sportista (u nekim sportovima ono je institucionalizovano kroz pravila borbe jer neki sportovi gotovo da podrazumevaju izvesnu dozu nasilja, odnosno sasvim je ispravno postupanje koje drugim učesnicima može naneti povredu ili fizički bol - boks, rvanje, razni borilački sportovi, ragbi i sl) već su i gledaoci često angažovani u nasilnim akcijama povodom i oko sportskih događaja.

Bojan Milošević (2009) pod pojmom *nasilja u sportu* podrazumeva "iracionalne, ali često i racionalne aktivnosti kojima se ugrožavaju čovek, materijalna sredstva i društvene vrednosti uopšte, uz obaveznu upotrebu ili pretnje da će upotrebiti silu, kako bi se postigao neki poseban ili pojedinačni interes uz posredstvo sportske igre i sportskih organizacija". On podrazumeva da na nasilničko ponašanje učesnika u sportskim događajima utiče široki spektar društvenih okolnostima među kojima poseban značaj imaju strukturalno-razvojni činoci konkretnog globalnog društva, tržišni način poslovanja i generalno sve one novine koje dovodi globalizacija rada u industrijskom društvu. Ovome treba dodati i delovanje urbanizacije, masovne kulture i masovnih medija ali i povratno dejstvo ostalih socijalnopatoloških i kriminoloških pojava na sport.

Vrcan (2003: 155-158) navodi da se navijačko nasilje može shvatiti kao kompleksan pojam koji u sebe obuhvata različite dimenzije. Stoga se ono može shvatiti kao sredstvo društvenog delanja, njime se postižu društvena vidljivost, kristalizacija i konsolidacija društvenog i grupnog identiteta, ali i osporavaju postojeće vrednosti i hijerarhije i nameću njihove alternative, njime se postiže društveno razlikovanje i pojačava grupni osećaj uz povlačenje demarkacione linije prema ostalima (odnos mi-oni), ono se javlja kao sredstvo iskazivanja superiorne ljubavi i privrženosti prema različitim subjektima i njihovim simbolima, ono je sredstvo za jačanje unutargrupne homogenosti i lojalnosti kao i sredstvo uspona na hijerarhijskoj strukturi unutar grupe ali takođe i ulaska u grupne redove. Pored toga, ono je sredstvo koje omogućava nesvakidašnje iskustvo i često se koristi na manipulativan način radi zastrašivanja protivnika. Takođe ima i višestruku instrumentalnu funkciju jer nudi gotov identitet, integriše pojedinca u grupu, nudi gotova i neupitna pravila ponašanja, pojačava intenzitet radosti pripadanja, pruža neuobičajena uzbuđenja, itd

Kao i svako drugo iracionalno delovanje tako je i nasilje sportske publike uslovljeno velikim brojem faktora. Među njima značajno mesto zauzimaju ekonomski (velika nezaposlenost, loš materijalni položaj širokih slojeva stanovništva, lokalne i regionalne razlike i sl.), politički (etnički, religijski ili stranački sukobi), socijalni (velike društvene nejednakosti, oštre klasne podele i sl.), kulturni (vrednosni sistem koji blagonaklono gleda na nasilno ponašanje, vrednosna anomija, neadekvatno medijsko izveštavanje i sl) i situacioni (agresivna igra, utakmice visokog rizika među tradicionalnim rivalima i sl.). Sociološki gledano, veliki broj činilaca utiče na pojavu nasilja u sportu, od globalnih uslova života do stilova života poje-

dinih socijalnih kategorija, posebno onih iz kojih se regrutuje konkretna sportska publika (određene socijalno-klasne grupacije ali i oni koji naseljavaju određene prostore (delove grada, naselja, uže ili šire regije) a neretko tu su i pripadnici određenih subkulturnih grupa. Tu se mogu ubrojati i loši međunacionalni odnosi koji nesumnjivo povećavaju rizik od nastajanja nasilnih nereda u toku i posle međunarodnih ili sportskih manifestacija u kojima učestvuju takmičari i navijači različite nacionalne priadnosti. Takođe nasilno ponašanje može izazvati i odluka sudije ili nezadovoljstvo rezultatom. Pored svega ovog ne treba zanemariti ni lošu organizaciju takmičenja koja, u sadejstvu sa unapred, medijski pa čak i komercijalno, iskonstruisanim emocionalnim nabojem, ne retko podstaknutim opojnim sredstvima tipa alkohola i sličnog, može značajno doprineti eskalaciji nasilja čak i ako za to ne postoji jasan spolja vidljiv razlog. U svemu ovome najšire posmatran kolektivni identitet, posebno kada je reč o nacionalnom identitetu, navijača ima posredujuću ulogu u manifestovanju nasilničkog ponašanja s obzirom da se protivrečnosti u svim pomenutim sferama prelamaју kroz njihov identitet i time determinišu oštrinu i intenzitet sukoba (Vuković, 2014).

Nasilje na sportskim manifestacijama je složen društveni fenomen i u vezi je sa tri opšta faktora (1) sa tokom samog sportskog događaja, (2) sa situacionim okvirom koji diktira dinamiku ponašanja publike i način na koji gledaoci doživljavaju dati sportski događaj i (3) sa istorijskim, socijalnim, ekonomskim, i političkim kontekstom u kojem se posmatrana sportska manifestacija desila (Coakley, 2009: 221). U svemu ovome najšire posmatran kolektivni identitet navijača ima posredujuću ulogu u manifestovanju nasilničkog ponašanja s obzirom da se protivrečnosti u svim pomenutim sferama prelamaју kroz njihov identitet i time determinišu oštrinu i intenzitet sukoba (Vuković, 2014).

Dakle, nasilje na sportskim manifestacijama se može shvatiti i kao jedan od prvih indikatora unutrašnjih problema nekog društva. Još od antičkih vremena su (ponekad vrlo uslovno rečeno) sportske manifestacije imale funkciju skretanja pažnje sa gorućih društvenih problema. Otud i slogan „hleba i igara“. U periodu Rimske imperije veoma popularne gladijatorske igre su često imale za cilj da pokažu snagu Rima i da kazne gladijatore-robove koji su vrlo često bili zarobljeni pripadnici neprijateljskih vojski a srednjevekovni viteški turniri nisu predstavljale skup ljudi koji priređuju svečanost za čula i duh s težnjom da pokažu svoju smelost, snagu i veštinu, već se radilo o agresivnim skupovima na kojima je trebalo pokazati nadmoć nad protivnikom i kanalisati agresiju pripadnika sopstvene grupe prema rivalskoj zajednici. Agresivnost savremenog sporta je lako shvatiti s obzirom da se isti pretvorio u veliki biznis, da mu nije cilj da demonstrira plemenitu veštinu već da stekne profit a profit u profesionalizovanom sportu se dobija isključivo pobedom nad protivnikom (Božović, 2007: 101).

U društvima u kojima se odvijaju krupne strukturalne promene i veliki socijalni lomovi zakonomerno se javljaju i neformalne grupe i organizacije koje se raspoređuju na širokom spektru od verskih, etničkih, potkulturnih pa sve do parapolitičkih grupa (Nikolić, 2012). Na našem prostoru

su prisutne navijačke grupe kao što su Grobari, podeljeni u niz podgrupa, Delije, Radovci i njih možemo smestiti negde između navijačkih i parapoličkih grupa i koje karkteriše i izvesna doza militantnosti. Pored njih kao primer parapoličkih grupa, aktivne se Obraz, Dveri, SNP naši 1389. Sve ih karakteriše nasilna destruktivnost i to da se za njih uglavnom vezuju mladi ljudi. U pozadini njihove ideologije i akcije stoje pojedini crkveni krugovi ali, bar deklarativno, ne i crkva kao celina a jedna od ključnih javnih deklaracija im je borba za očuvanje čistote nacionalnog identiteta. Kao širi vrednosni okvir za koji se zalažu može se prepoznati patrijarhalna varijanta tradicionalizma i autoritarnost i čvrsta vezanost za naciju a u političkom smislu su desničarski orijentisani.

Generalno, pa i u slučaju našeg društva, evidentna je mogućnost zloupotreba navijačkih ali i ostalih parapoličkih grupa radi plasiranja određenih političkih stavova koje kreiraju pojedini centri političke moći koji široj javnosti ostaju nevidljivi ali su konstantno prisutni kao finansijeri aktivnosti navijačkih grupa. Tzv. navijači, u ovom kontekstu predstavljaju instrument izazivanja opšte nesigurnosti i vrednosne konfuzije ali u kritičnim trenucima i straha u javnom mnjenju. Ovo utoliko pre ako iza njih stoje jake pa i kriminalne grupe. U tom kontekstu klasičan huligan sa fudbalskog igrališta lako prenosi svoju destruktivnu energiju na gradske ulice i navijački cilj transformiše u političke, verske ili etničke ciljeve. U tom smislu se samo postavlja pitanje kanalsanja emocija koje u masi bivaju samo pojačane.

Sportski događaji se ne dešavaju van svog vremena, u nekakvom društvenom i istorijskom vakumu. Gledaoci koji prisustvuju događajima sa sobom na utakmice donose aktuelne društvene i istorijske protivrečnosti, socijalne probleme i ideologiju društva i kulture kojoj pripadaju. Oni mogu biti frustrirani nacionalisti spremni da maltretiraju one koje identifikuju kao metu diskriminacije. Oni mogu doći iz nekog etničkog miljea sa željom da izraze ili (re)afirmišu svoju etničku pripadnosti ili mogu pripadati nekoj posebnoj naciji te žele da izraze svoj nacionalni identitet. Oni se mogu osećati ugroženim i uvređenim zbog svojih životnih okolnosti te stoga žele da izraze svoju ogorčenost. Mogu pripadati grupama unutar kojih se status stiče kroz isticanje u konfrontacijama sa protivničkim grupama. Mogu biti otuđeni i bez ikakve društvene moći i na taj način tražiti da budu primećeni i prepoznati kao društveno važni. Mogu jednostavno biti mladi ljudi koji veruju da se muškost stiče kroz nasilje i dominaciju nad drugima. Ili naprosto, oni žive prazan život bez nezaboravnih uzbuđenja koje upravo žele da stvore kako bi mogli čime da se hvale prijateljima i pripadnicima mlađih generacija u godinama koje dolaze.

Drugim rečima, kada hiljade gledalaca prisustvuje sportskom događaju, njihove se akcije tada zasnivaju na više faktora koji su daleko izvan događaja na stadionu. Kada su u društvu intenziviraju napetosti i konflikti tada sportski događaji lako mogu postati mesta za konfrontacije. Agresivna priroda pojedinih socijalno favorizovanih i profesionalizovanih sportova uticala je da se formira poseban socijalni agregat sa težnjom da se on organizuje i stavi pod kontrolu i uključujući u rivalska suprotstavljanja – navijači. Nažalost navijači nisu samo deo podrške omiljenim sportskim timovima,

oni postaju instrument u rukama tajnih finansijera i sakrivenih nosilaca društvene moći. Navijačke grupe se ne formiraju samo da bi se dala podrška omiljenom timu niti da bi se na bezbolan način kanalisale individualne napetosti već i da bi se pokretale određene socijalne akcije kojima je potrebno dodati prizvuk tajnovitosti. Priroda navijačkog agregata je takva da se ne mogu direktno povezati ni sa konkretnim fizičkim licima (finansijerima) niti sa širim kolektivitetima ma koje vrste.

Jedan od činilaca koji značajno doprinosi izazivanju nasilja na sportskim priredbama je i politički ekstremizam pa i terorizam³. U ovakvim slučajevima se politički ekstremizam najčešće vezuje za određena tumačenja nacionalnog identiteta. Već je uočeno da se, širom Evrope, neonacističke grupe povezuju sa navijačkim grupama te da tako ojačane zajedno sa njima učestvuju u neredima na sportskim stadionima (Šoš, 2008: 27). Žrtve takvih nereda su najčešće pripadnici etničkih manjina ili rivalskih etničkih grupa a u novije vreme čak i stranci. Identitetski obojeno nasilje na sportskim manifestacijama je u tesnoj vezi sa nesređenim ekonomskim i političkim prilikama u zemlji ili sa međunarodno-političkim sporovima (u slučaju napada na strance ili izazivanja nereda u zemljama gostovanja).

Problem je u tome što se navijačko nasilje sa stadiona premešta i na ulicu i time uzrokuje incidente širih razmera. Posebnu društvenu opasnost predstavljaju situacije u kojima se nasilni incidenti dešavaju na utakmicama timova koji se poistovećuju sa državama i etničkim grupama među kojima su u bližoj prošlosti postojala rivalstva i radikalniji konflikti.

Uočeno je da se uoči raspada Jugoslavije razvio navijački pokret kod fudbalske publike koji se razvijao uglavnom prateći razvojnu liniju uočenu u zapadnoevropskim zemljama (Vrcan, 2003: 97). To je uključivalo i nasilno ponašanje fudbalske publike koje se odvijalo u skladu s opštim tendencijama raspada zajedničke države. Navijačko nasilje se sigurno nije odvijalo „iz čista mira” već je bilo deo ukupne društvene krize u kojoj su u ono vreme dominirale nacionalne teme a fudbalski timovi se u vizurama mnogih pojavljivali kao nacionalni simboli, pogotovu ako se radilo o međunarodnim ili utakmicama na kojima su učestvovali domaći timovi iz različitih etničkih sredina.

Tipičan primer veze političkog ekstremizma i navijačkih grupa je saradnja Željka Ražnatovića Arkana, koji je bio pripadnik Državne bezbednosti i koji se kasnije eksponirao i u ratnim dešavanjima kao komandant paravojnih formacija, sa navijačkom grupom Delije, na čijem se čelu inače nalazio. Arkan je bio ne samo vođa navijača (pre i tokom ratova), već je bio i komandant paramilitarne organizacije Tigrovi koja je učestvovala u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije. Upravo su navijačke grupe bile jedna od najznačajnijih regrutacionih baza za prikupljanje dobrovoljaca za

³ Sportski tereni su već bili meta terorističkih napada. Stoga se uspostavljanje efikasnih mera bezbednosti smatra sastavnim delom planiranja velikih sportskih događaja. Pretres posetilaca je samo vrh ledenog brega, ono što se spolja vidi. Međutim, većina bezbednosnih mera se sprovodi diskretno i van vidokruga publike i predstavlja visoku stavku u ukupnim troškovima organizacije sportskog događaja (procenjuje se da će troškovi obezbeđivanja Olimpijskih igara u Lonodonu iznositi najmanje dve milijarde dolara). Problem je u tome što je terorizam postao sveprisutan, pojava na koju se normalno računa. To znači da se sport ne može odvojiti niti od politike niti od svakodnevnih životnih problema.

učešće u ratovima. Bliske veze sa režimom i medijska pažnja koja mu je bila posvećena učinili su da i on ali i organizacije koje je vodio, uključujući i navijače, budu identifikovani sa tadašnjom „srpskom nacionalnom idejom“ i javno predstavljane kao „nosioci patriotizama“.

Fudbalska utakmica između Dinama i Crvane zvezde, održana u Zagrebu 13. maja 1990. godine koja je prekinuta zbog masovne tuče navijača⁴, je bila pravi primer događaja na kojem su mogle da izbiju varnice uslovljene najverovatnije spolja (iz različitih centara političke moći) nametnutim pokušajem „svođenja računa“ (Lalić i Biti, 2008) srpskog i hrvatskog naroda čiji su neposedni izvršioци bili ekstremni navijači i pripadnici navijačkih grupa. Neki autori su bili skloni da ovu fudbalsku utakmicu prepoznaju kao direktan povod za raspad Jugoslavije (šire u: Slapšek et al., 1997) s obzirom da se posle nje intenzivirao oružani konflikt. Sukob sa ove utakmice se raširio na mnoga kasnija takmičenja timova uz Srbije i Hrvatske pa je čak i prešao fudbalske granice i raširio se na druge sportove u kojima su predstavnici ove dve zemlje pokazivali značajne rezultate (košarka, rukomet, vaterpolo). Inspiratori ovakvog ponašanja su često bili i mediji ali i predstavnici političke elite koji su nastojali da svojom retorikom takva takmičenja predstave kao pitanje nacionalne časti, namećući sportistima kao cilj pobjedu po svaku cenu (Anastasovski, 2014). Naravno ne radi se o specijalitetu sa ex YU prostora. Sportistima se nameće asketski režim zarad postizanja državnog cilja koji postaje nacionalni interes čime se, u krajnoj liniji pothranjuje nacionalni ponos. Ovakve vrste pritisaka na sportiste su karakteristične za mnoge evropske zemlje naročito za visoko-ideologizovane zemlje Centralne i Istočne Evrope, mada ni drugi nisu bili imuni.

S obzirom na događaje koji su kasnije usledili, imamo osnova da tvrdimo da je ovaj događaj (primena nasilja na jednom sportskom događaju) u svojoj osnovi imao sukob različitih, rivalskih i dugoročno suprotstavljenih etničkih identiteta (srpskog i hrvatskog) koji su bili samo deo globalnih političkih i socijalnih protivrečnosti unutar bivše Jugoslavije. Paralelno sa ovim dešavalo se nametanje hrvatskih nacionalnih simbola nehrvatskom

4 Najuticajnija američka TV mreža, CNN, utakmicu na "Maksimiru" između Dinama i Crvene zvezde svrstala je na listu pet mečeva koji su promenili svet (četvrta na listi). Kako navode na sajtu te TV kuće, Jugoslavija je bila na ivici "implozije", a klub iz Srbije, Crvena zvezda, igrala je protiv hrvatskog Dinama. Spominje se i napad Zvonimira Bobana na policajca, kao i sukobi na tribinama između Delija i Bed Blu Bojsa. Navedeno je i da je navijače srpskog tima predvodio Željko Ražnatović Arkan. Indikativna je izjava Bobana da je bio prisutan kao javna ličnost, spreman da rizikuje život i karijeru zbog hrvatske ideje. Dr Neven Anđelić, autor knjige „Bosna i Hercegovina, kraj nasleđa“, smatra da je ova utakmica predstavljala simboličan trenutak, politički nagoveštaj svega što se kasnije dešavalo (rat u Hrvatskoj). Na listi su i meč između sekretarijata i predsedništva Engleskog fudbalskog saveza (FA) iz 1864, prvi odigrani prema pisanim pravilima samog FA, kao i onaj između Zapadne Nemačke i Mađarske (1954) završen nemačkom pobedom 3:2 kada su nemački sportisti i navijači po prvi put posle II Svetskog rata zapevali himnu svoje zemlje na jednom važnom događaju. Na trećem mestu je prva utakmica koja je odigrana u zatvoru u Južnoj Africi (1966) između dve ekipe zatvorenika, Rendžersa i Baksa. U zatvoru je tada bio i budući predsednik JAR, Nelson Mandela. Na petom mestu je utakmica Saudijske Arabije i Iraka (2007) završena pobedom Iraka posle čega se na ulicama Bagdada i drugih gradova, prvi put od rata, organizovano slavilo. (CNN (2011): "Maksimir" 1990. je promenio svet, 11. januar. 2011. <http://www.sportal.rs/news.php?id=43198>).

(srpskom) stanovništvu gusto koncentrisanom u pojedinim regijama Hrvatske a ubrzo zatim i postavljanje barikada i direktno konfrontiranje srpskog življa, koji je tražio autonomiju od hrvatske vlasti i hrvatske policije. Vrlo brzo se u sukobe umešala i vojska (JNA) s namerom da spreči krvoproliće, međutim, to je rezultiralo pojačavanjem intenziteta konflikta i njegovim prerastanjem u međunacionalni (i međuverski) rat.

U par navrata se identitetski oblikovano nasilje ponovilo i na međunarodnim utakmicama (pre svega srpskih i hrvatskih klubova), ali takođe i u vreme i neposredno posle samoproglasa nezavisnosti Kosova. Dostičan slučaj nasilja prenesenog sa stadiona na ulice je ubistvo francuskog navijača Brisa Tatona, 17. septembra 2009. godine, koji je došao u Beograd sa grupom navijača iz francuskog grada Tuluza da bi prisustvovao utakmici Partizan-Tuluz. Neposredno pre i u vreme ovog sportskog događaja u Beogradu se desilo nekoliko napada na strane državljane. Ubrzo posle ovih incidenata pokrenute su inicijative da se zabrani rad nekolicine navijačkih grupa i nacionalističkih građanskih udruženja.⁵ Sve ovo ali i drugi incidenti npr. neredi na utakmici Italija Srbija u Đenovi (Italija) 12. oktobra 2010. se dovodi u vezu sa antievropskom orijentacijom pojedinih političkih grupacija u Srbiji mada nisu izostale ni optužbe na račun Crkve. Praktično se nasilje na sportskim manifestacijama doživljava kao produžetak politike na drugom (sportskom) polju. Izazivanje nereda na međunarodnim utakmicama se može tumačiti kao vid javnog iskazivanja politike odbijanja evropskih integracija i vršenje pritiska na javno mnjenje koje se u takvim momentima može lako radikalizovati. Ključni argument protivnika evrointegracionih procesa je da su ove integracije ozbiljna pretnja nacionalnom identitetu.

Navijačke grupe su se pojavile kao akteri i nekih drugih nasilnih dešavanja kao što su napadi na strana diplomatska predstavništva (paljenje američke ambasade i demoliranje poslovnih prostorija nekih stranih firmi 2007. god. (posle samoproglasa nezavisnosti Kosova), paljenje džamija u Beogradu i Nišu 17/18. mart 2004. godine⁶ na rukometnoj utakmici Partizan – Dinamo u Beogradu 12. marta 2005. i dr.

Jedan od incidenta u kojima se prepoznaje nasilno ponašanje u čijoj pozadini stoji pitanje nacionalnog identiteta se desio 4. maja 2008. godine u Boboti kod Vukovara kada je grupa mladića, za koje se pretpostavlja da

5 Glavni državni tužilac Slobodan Radovanović, doneo je predlog o zabrani 14 navijačkih grupa: „Ultars bojs“, „Belgrad bojs“, „Ultra“ (Crvena zvezda), „Alkatraz“, „Ludaci - Skela“, „Anti-Romi“, „Saut Femili“, „Hed hanter“, „Iriducibili NBG“, „Šedouz“, „Ekstrem bojs“, „Čuvari časti“, „Brejn demidž“ (Partizan) i „Junajted fors“ 1987 (Rad) - zbog nasilnog rušenja društvenog poretka, kršenja javnog reda i mira, izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje Ovom skupu pridružile su se i neke navladine organizacije (Obraz, Pokret 1389). (V.N. (2010):Navijači: Pune tribine pravih navijača (6) (2010), *Večernje novosti* 22. oktobar. <http://www.novosti.rs/vesti/sport.294.html:304901-Navijaci-Pune-tribine-pravih-navijaca-6>)

6 Paljenje džamija se desilo posle najvećih etnički motivisanih sukoba na Kosovu i Metohiji od dolaska međunarodnih snaga. U dva dana nasilja ubijeno je 19 ljudi (11 Albanaca i osam Srba), a više od 900 osoba je povređeno. U neredima je uništeno ili oštećeno 35 pravoslavnih crkava i manastira srednjovekovne kulture, a nekoliko hiljada Srba napustilo je svoje domove. (Mrđić, Uglješa (2010): „17. MART Šest godina od etničkog čišćenja“, *Pečat* 17. mart. <http://www.pecat.co.rs/2010/03/17-mart-sest-godina-od-etnickog-ciscenja/>).

su članovi navijačke grupe Kohorta koju čine navijači Osijeka upala na lokalnu skupštinu navijačke grupe Delije koju čine navijači fudbalskog tima Crvena Zvezda iz Beograda i tom prilikom ih fizički napala. Tom skupu su prisustvovala i dvojica prvotimaca nekoliko funkcionera Crvene zvezde. Kasnije je jedan od napadača to pravdao namerom da se spreči širenje velikosrpske ideje u Hrvatskoj obizjavivši da su “iz jezgre Delija izišli zločinci iz tzv. Belih orlova i mi to ne možemo tolerirati”. Tom prilikom se oglasio gradonačelnik Osijeka Gordan Matković i tom priliom rekao: „Za mene su Delije personifikacija zla, ljudi koji su navijačke dresove zamijenili četničkim odorama. Ja jesam za fleksibilnost u sportu, ali kada su u pitanju Delije tu sport završava i počinje politika” (Butigan, 2008).

Na evropskom prvenstvu u vaterpolu 16. juna 2003. u Kranju (Slovenija) je došlo do masovne tuče po završetku finalne utakmice između Srbije i Crne Gore i Hrvatske koja je završena pobedom reprezentacije Srbije i Crne Gore rezultatom 9:8. Tuču su započeli hrvatski navijači odenuti u hrvatske dresove i zastave. U Kranju je bili više od 5000 najvatrenjih navijača udarnih navijačkih grupa Torcida i Bad Blue Boys iz Hrvatske. Zbog nedovoljnog kapaciteta Dvorana nije mogla da primi sve te su neki ostali na gradskim ulicama. Po završetku utakmice su hrvatski navijači nezadovoljni rezultatom izazvali nered. Obezbeđenje nije moglo da spreči nered te je došlo do opšte tuče prilikom koje su hrvatski navijači napali ložu u kojoj su se pored malobrojnih srpsko-crnogorskih navijača nalazili i strani novinari. Među prisutnima je bio i tadašnji ministar odbrane Srbije i Crne Gore Boris Tadić koji je u incidentu bio pogođen kamenom. On je u kasnijem saopštenju rekao: „Bio je to mali rasistički rat. Bilo je više od dve hiljade navijača hrvatske reprezentacije. Bili su pijani, drogirani, identifikovani ustaštvom i jednom jedinom porukom – ubij Srbina.”. Prilikom incidenta su hrvatski sportisti stali u odbranu reprezentativaca Srbije i Crne Gore a zvanični predstavnici Hrvatske su iskazali ponos rezultatom njihovih sportista (srebrna medalja na evropskom prvenstvu) i ogorčenje postupkom hrvatskih navijača. Zbog vremenskog trajanja nereda nije izvršena ceremonija podele medalja.

O ovom događaju je Slovenačka novinska agencija STA izjavila „Sve zajedno se na obnovljenom bazenu pretvorilo u pravu političku manifestaciju protiv Srbije i Crne Gore... Tribine su bile pune navijača u crveno-belim šahovnicama, a među njima su, nažalost, bili i brojni nogometni huligani, koji su još u toku utakmice, pored uzvika, koji podsećaju na rat između dve spomenute države, bacali predmete na slovenačku policiju, redare, hrvatske igrače i sudije”⁷.

U vezi s ovim incidentom hrvatski diplomata i profesor Fakulteta političkih nauka u Zagrebu Damir Grubiša (2003) dao je sledeći komentar događaja u Kranju „Divljačko ponašanje hrvatskih navijača u Kranju, Slovenija, tokom vaterpolo utakmice između Hrvatske i Srbije i Crne Gore nema nikakve veze sa sportom. Njihove rasističke i ksenofobne parole ‘j***m vam majku četničku’ i ‘ubi, ubi Srbina’ dokazuju da je sport u

7 Telegraf (2015): Secate li se? Dan najvećeg sukoba u istoriji sportskih duela Srbije i Hrvatske! Telegraf 15. jun 2015. <http://www.telegraf.rs/sport/1613169-secate-li-se-dan-najveceg-sukoba-u-istoriji-sportskih-duela-srbije-i-hrvatske-video>

njihovim očima, po rečima Karla fom Klauzevica, nastavak rata drugim sredstvima“. Događaji u Kranju su bili praćeni navijaćkim izgradima u Beogradu i Novom Sadu. U Beogradu su najekstremniji navijaći, probivši policijski kordon, sa balkona hrvatske ambasade skinuli grb, a hrvatsku zastavu zamenili srpskom. Objašnjavajući ponašanje navijaća u Beogradu, psiholog Źarko Trebješanin u izjavi za BBC ističe da ono znaćajno odražava opštu situaciju i nezadovoljstvo u društvu s obzirom da su navijaći lakmus papir koji veoma dobro pokazuje te napetosti te da je siguran da je nedavno hapšenje Šljivanćanina dodatno povećalo agresivnost huligana”.⁸

Utakmica na Maksimiru nije bila jedina sportska manifestacija koja je predstavljala uvod u ratni sukob. Slično se desilo još 1969. godine kada je izbio „fudbalski rat“ između Salvadora i Hondurasa (Dimovski, 2009). Ovaj rat je vrlo brzo eskalirao u pravi ratni sukob dve države (1970) koji je trajao pet dana a u intenzivnim sukobima je poginulo više hiljada ljudi. Dakle, utakmica je bila samo povod a pravi uzroci rata su bili duboki i protezali su se više decenija u prošlost s obzirom da su graćani Salvadora još početkom XX veka emigrirali u Honduras. Vremenom je to izazvalo nacionalnu netrpeljivost starosedelaca prema pridošlicama koja je eskalirala na utakmicama iz 1969/70. godine. Netrpeljivost je bila toliko velika da su normalni diplomatski odnosi uspostavljeni tek 36 godina kasnije (2006).

U novije vreme se pojavljuje zanimljiv hibrid identitetski (pre svega nacionalno-identitetski) motivisanog nasilja nad LGBT populacijom, u kojem su učestvovalе i navijaćke grupe, koja je pod ozbiljnim rizikom da postane Źrtva ne samo klasićnog nasilja već i nasilja iz mrŹnje. U Beogradu su u više navrata odrŹane manifestacije LGBT populacije (seksualnih manjina – parada ponosa) s namerom organizatora da se skrene paŹnja ovog segmenta stanovništva na probleme sa kojima se susreću zbog svog manje-više javno neprihvatnog seksualnog identiteta.

Prva parada ponosa organizovana je 30. juna 2001. godine i nasilno je prekinuta. Napadaći na učesnike parade bili su, prema izjavi predstavnika policije, navijaći Crvene Zvezde, Partizana i Rada, skinhed i pripadnici pokreta *Obraz*⁹. Organizatori parade i predstavnici Asocijacije nezavisnih medija navode da su među napadaćima bili i predstavnici Svetosavske omladine i Srpske pravoslavne crkve¹⁰. Jedna od izjava predstavnika protivnika odrŹavanja gej parade (Nebojša Krstić, tadašnji predsednik *Obraza*) je da parade ponosa predstavljaju „izrugivanje moralu, izrugivanje porodićnom, duhovnom i nacionalnom identitetu mnogo stradalnog i napaćenog srpskog naroda”¹¹. Sledeće parade su bile planirane za 2004. i 2009. godinu ali su bile otkazane manje više iz bezbednosnih razloga.

8 BBC (2003): „Srbija i Crna Gora odbranila titulu evropskog šampiona u vaterpolu“, *BBC*, 16. 06 2015. http://www.bbc.co.uk/serbian/news/2003/06/030616_waterpolo_incidents.shtml

9 B92 (2011): Razbijanje gay parade – Ko je odgovoran za prebijanje učesnika, Beograd, 30. jun 2001. http://www.b92.net/specijal/gay-parada/tema_dana.phtml

10 B92 (2011): Razbijanje gay parade – Saopštenja politićkih grupa i NVO, Beograd 30. jun 2001 <http://www.b92.net/specijal/gay-parada/gay-saop.phtml>

11 B92 (2011): Razbijanje gay parade – Ko je odgovoran za prebijanje učesnika, Beograd, 30. jun 2001. http://www.b92.net/specijal/gay-parada/tema_dana.phtml

Veza nacionalnog identiteta ekstremnih navijača i njihovog militantnog odnosa prema gej populaciji došla je do izražaja u TV emisiji Koš na SOS kanalu (16. mart, 2009) kada je na riru iza voditelja prikazan snimak sa neke lokalne fudbalske utakmice na kojem je stajao „zamrznut” transparent sa tekstom: „Na kosovu Srbi bez struje i vode, a u Beogradu, Priče o pederima se vode”¹².

Naredna parada je ipak održana (10. oktobar 2010). I pored svih mera bezbednosti, oko 6500 huligana, uglavnom pripadnika ekstremističkih desničarskih organizacija i navijačkih grupa je izazvalo neredu u Beogradu, tom prilikom je bilo povređeno 132 policajca i 25 građana a uhapšeno 249 osoba od čega je kok 60% njih bilo iz unutrašnjosti. Procenjuje se da je svega 10% huligana pripadalo ekstremnim desničarskim organizacijama dok su ostali bili pripadnici navijačkih grupa¹³. Naredna parada je planirana za 2. oktobar 2011. ali njeno održavanje nisu odobrili nadležni organi. Sledeća parada je, uz velike bezbednosne pripreme, održana 2014. godine i protekla je bez većih incidenata a da bi već naredne 2015. godine gej parada protekla čak i bez veće pompe i u mnogo mirnijoj atmosferi.

Dakle, prve dve manifestacije su prekinute talasom ekstremnog nasilja nad učesnicima. U medijima i široj javnosti je bilo dosta pokušaja da se iz različitih uglova racionalizuju nasilni događaji. Naravno, obrazloženja su bila raznovrsna i kretala su se od krajnosti da se radi o „izopačenicima“ koje „treba pobiti“ do krajnosti da smo mi „kao narod nasilni, primitivni i netrpeljivi“.

Naravno, ovaj prostor pripada kulturi koja tradicionalno ima negativan stav prema nestandardnim oblicima seksualnog ponašanja. Ta odbojnost je duboko utkana u kulturno i religijsko biće ljudi ovog prostora i ona nije svodiva na nacionalnu pripadnost i nacionalni identitet iako se može lako s njima dovesti u vezu. Ta odbojnost nije ni nacionalna ni regionalna specifičnost, ona je deo univerzalnog kulturnog nasleđa velikih savremenih civilizacija u čijoj pozadini stoje religijska pravila socijalno prikladnog ponašanja, preuzeta još iz daleke prošlosti (Huntington, 1996). Čini se da se radi o stavu koji je deo autoritarnog sindroma i koji je postojan u meri u kojoj je na pojedinim prostorima postojan autoritarni sistem vrednosti. Još je T. Adorno (1950) „interesovanje za seksualne nastranosti“ uvrstio među komponente svoje F skale koja je postala osnov za kasnija istraživanja autoritarnosti. Njegov indikator ove komponente autoritarnosti, tvrdnja „homoseksualci nisu bolji od kriminalaca i treba ih najstrožije kažnjavati“, se održala do danas tako da je primenjena i kod nas u istraživanju objavljenom 1994. godine (Lazić, 1994).

Možemo pretpostaviti da je homofobija prisutna, manje-više, u većini društava te da je ona rezultat tradicionalnog neprihvatanja svega onog što remeti ustaljeni red stvari i ugrožava stabilnost i identitet društva. Ako je porodica uzdignuta na nivo najveće društvene vrednosti, onda je

12 Boljević, Ivan et al. (2011): *Reči i nedela: Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medij ima u Srbij i 1991–1992*, Centar za tranzicione procese, Beograd. str. 296.

13 B92 (2010): Ko diriguje hiljadama huligana, Beograd, 11. oktobar 2010. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=10&dd=11&nav_category=12&nav_id=464440

očekivano da će biti osuđivana, odnosno da neće biti tolerisana, ponašanja koja ugrožavaju ustaljenu stabilnost kako porodice tako i ostalih provjerenih i potvrđenih društvenih ustanova koje se mogu smatrati produžetkom porodice (nacija, država, crkva i sl.). Naravno, u ranijim periodima istraživanja ove pojave su se pod „seksualnim nastranostima“ podrazumevali predbračni seksualni odnosi, bračno neverstvo i uopšte brakolomstvo da bi se do današnjeg trenutka prema nekim od ovih stavki uspostavio odnos tolerancije. Homoseksualnost je do danas ostala oblik seksualnog ponašanja prema kojem postoji najmanja tolerancija, koja ide do granica mržnje, jednaka po intenzitetu i društvenim posledicama koje može da ostvari sa rasnom, nacionalnom ili verskom mržnjom.

O čemu se ovde radi. LGBT oblici seksualnosti su, u prokreativnom smislu, neproaktivni. Osnovna svrha braka i porodice je rađanje novih naraštaja. U istopolnim zajednicama je to neostvarivo. Ako je porodica stub i osnovna ćelija društva a etnička zajednica produžetak porodice, onda se nestandardnim oblicima seksualnosti ugrožava opstanak društva i ne samo društva, već i nacije, države, crkve i svih ostalih (prvenstveno tradicionalnih) društvenih ustanova i vrednosti. To znači da se udar/napad na pripadnike seksualnih manjina lako može predstaviti i doživeti kao prva linija odbrane nacionalnih interesa i očuvanja nacionalnog identiteta. Potvrdu ovog stava možemo potražiti u činjenici da su nasilno ponašanje inicirale grupe i organizacije koje imaju tradicionalističko-nacionalistički predznak, bilo da se radi o građanskim udruženjima/nevladinim organizacijama, političkim strankama ili verskim zajednicama. Njima su se pridružile i tzv. navijačke grupe a nasilje je do izvesne mere bilo tolerisano i od državnih organa, koji nisu pokazali spremnost i snagu da mu se suprotstave¹⁴. Naprotiv, ključni politički faktori su smatrali da će im zaštita ljudskih i ostalih prava LGBT populacije na duži rok doneti više štete nego koristi.

U suštini, ovde se radilo o sukobu primordijalnog (nacionalnog) identiteta sa jednim od manjinskih tipova liberalnog oblika identiteta (seksualnim identitetom). Pripadnici gej populacije i uopšte seksualnih manjina su prepoznati kao neko ko narušava uspostavljeni red stvari i suprotstavlja se postojećim autoritetima. U uslovima u kojima se nacija i država susreću s problemom bele kuge lako je pripadnike LGBT populacije proglasiti neprijateljima i izdajnicima nacionalnih interese. U skladu s tim je ka njima usmern deo agresije ekstremnih navijačkih grupa pokrenut jakim uticajem nacionalističkih političkih i parapoličkih grupa. Naravno, navijači se ovde najčešće pokazuju kao puki izvršioци tuđih naloga.

Na kraju, da zaključimo nasilje na samim sportskim manifestacijama, a naročito ono čiji su ključni akteri navijačka sportska publika, predstavlja veliki društveni problem. Kad ono izađe sa sportskih terena i pređe na ulice tada možemo biti sigurni da je društvo opterećeno nizom unutrašnjih

14 Slobodan Antonić (2011) navodi tri modela odnosa društva prema seksualnim manjinama: (1) tradicionalistički, odnos represije, koji podrazumeva univerzalnu javnu i privatnu osudu, koji je manje-više anahron, (2) liberalni, odnos tolerancije, koji prihvata nejednako vrednovanje moralnosti i funkcionalnosti različitih oblika seksualnih praksi i (3) progresivistički, odnos prinudne afirmacije koji podrazumeva univerzalnu obavezu pravnog i statusnog izjednačavanja različitih oblika seksualnih veza. Prvi i treći model predstavljaju autoritarne krajnosti dok bi drugi trebalo da predstavlja optimalni izbor za današnje vreme.

protivrečnosti koje lako mogu da dovedu do sukoba širih razmera. Stoga je veoma značajno pitanje sprečavanja nasilja na sportskim manifestacijama. O važnosti problema svedoči činjenica da je Savet Evrope još 1985. godine usvojio „Evropsku konvenciju o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno fudbalskim utakmicama“ (European Convention, 1995), koja je kod nas ratifikovana 1990. a „Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama“ donet je tek 2003. godine. No, donošenje ovakvog zakona predstavlja tek tehničku meru kojom se reguliše postupak sankcionisanja nasilničkog ponašanja.

Mnogo je značajnije razraditi mehanizme kontrole nasilja, kontrole koja ima za cilj da predupredi pojavu nasilnog ponašanja. Analize su pokazale da je nasilje u sportu generalno i posebno nasilje sportske publike moguće kontrolisati i kanalisati i to na više načina (Coakley, 2009).

Prvo, potrebno je kontrolisati nasilje među sportistima. Ako gledaoci ne doživljavaju ponašanje sportista kao nasilno tada je manja verovatnoća da će izbiti nasilje u kojem će učestvovati publika. Ako izostane očekivanje nasilnog ishoda utakmice, odnosno predstavljanje protivničkog tima kao neprijateljskog, veća je verovatnoća da do nasilnih reakcija publike neće doći. U tom smislu je čak korisno primentiti rituale koji imaju za cilj da ukažu na prijateljski karakter sportskog događaja kao što su razmena dresova, klupskih simbola i slično. Medijsko prikazivanje ovih rituala može pomoći da gledaoci shvate da sami igrači protivnike na terenu ne vide kao neprijatelje.

Veliki značaj imaju preventivne mere. S jedne strane važno je poštovanje prava gledalaca. To podrazumeva i dobru obučenost obezbeđenja kako bi održali red bez primene nepotrebne sile. Konzumiranje alkohola mora biti realno regulisano, kao što mora i sam prostor biti dobro organizovan kako bi gledaoci mogli normalno da se kreću uz ograničavanje direktnog kontakta navijača suprotstavljenih timova. Izlazi treba da budu dostupni i jasno označeni a gledaoci ne bi trebalo da budu čuvani kao životinje. Ovde veliki značaj ima i porodica koja vaspitnim delovanjem treba da radi u smeru izbegavanja nasilničkog ponašanja.

Važno je imati razvijenu svest o istorijskim, socijalnim, ekonomskim i političkim problemima koji mogu biti osnova za iniciranje nasilničkog ponašanja publike. Restriktivni zakoni i strog poredak mogu doneti samo privremene rezultate ali oni neće eliminisati napetosti i konflikte koji podstiču nasilje. Zato je važno da sportski timovi vode politiku ublažavanja napetosti koja podrazumeva kako njihove bolje odnose s javnošću tako i uspostavljanje stvarne veze timova i lokalne zajednice. Cilj je da se stvore antinasilne norme među gledaocima i stanovništvom. Pored svih teškoća ovo je na dugi rok efikasnija strategija od ulaganja u troškove obezbeđenja.

Smanjenjem nasilnih izgreda navijačke publike se amortizuju i društvene napetosti koje izazivaju međunacionalne tenzije te se na taj način preventivno deluje protiv izazivanja većih nacionalnih sukoba. Ovo posebno dobija na značaju kada uzmemo u obzir da se još uvek i Srbija ali više susednih društava mogu okarakterisati kao postkonfliktna društva. Očuvanje mira i političke stabilnosti je razvojni imperativ koji u ovom okolnostima dobija na značaju te u tom pravcu i treba preventivno delovati kako bi se ublažile srtrasti vezane za izivljavanje nacionalnog identiteta

koji predstavlja još uvek izuzetno važnu stavku u ličnom identitetu velikog broja pojedinaca ali i veliku pretnju po političku ali i svaku drugu društvenu stabilnost.

LITERATURA

- Adorno, Theodor W; Frenkel-Brunswik Else; Levinson Daniel J. & Sanford Nevitt R. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers, 1950.
- Alijević, Maša. „Nacionalni identitet u Evropskoj Uniji“. *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* 7 (2011): 147-158. Dostupno na: http://prf.unze.ba/v2/docs/anali/godina_4_broj_7/10%20Alijevic.pdf.
- Allen, Vernon L., Wilder, David A. & Atkinson, Michael L. „Multiple Group Membership and Social Identity“. In *Studies in Social Identity*, edited by Theodore R. Sarbin & Karl E. Scheibe, eds., 92-115. New York: Praeger, 1983.
- Anastasovski, Ivan. „Sportsko nasilje i državni razlozi“. *Savremeni sport.com* 07. 07. 2014. <http://savremenisport.com/teorija-sporta/osnove-sporta/1/2/sportsko-nasilje-i-drzavni-razlozi>
- Anderson, B. *Nacija: Zamišljena zajednica*. Beograd: Plato, 1998.
- Antonić, Slobodan. „Gej pokret i borba za priznatost“. *Nova srpska politička misao* XIX, 1-2 (2011): 7-37.
- Asurmendi, Mikel. „Identitet i nasilje na baskijskom tlu“. U Asurmendi, Mikel: *Identitet i nasilje*, Biblioteka XX vek, Beograd: Čigoja štampa i Knjižara krug, 2002.
- B92. 2010. Ko diriguje hiljadama huligana, Beograd, 11. oktobar 2010. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=10&dd=11&nav_category=12&nav_id=464440
- B92. 2011. Razbijanje gay parade – Ko je odgovoran za prebijanje učesnika, Beograd, 30. jun 2001. http://www.b92.net/specijal/gay-parada/tema_dana.phtml
- B92. 2011. Razbijanje gay parade – Saopštenja političkih grupa i NVO, Beograd 30. jun 2001 <http://www.b92.net/specijal/gay-parada/gay-saop.phtml>
- Baćanac, Ljubica, Nebojša Petrović i Nenad Manojlović. *Stepen i oblici nasilja u sportu Srbije*. Beograd: Ministarstvo omladine i sporta, 2008. Dostupno na: <http://www.beznasilja.com/analizai-rezultati.php>.
- BBC. 2003. „Srbija i Crna Gora odbranila titulu evropskog šampiona u vaterpolu“, *BBC*, 16. 06 2015. http://www.bbc.co.uk/serbian/news/2003/06/030616_waterpolo_incidents.shtml
- Boljević, Ivan et al. *Reči i nedela: Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medij ima u Srbij i 1991–1992*. Beograd: Centar za tranzicione procese, 2011.
- Božović, Ratko R. „Agresija i nasilje u sportu“. *Sociološka luča* I, 2 (2007): 100-112.
- Butigan, Sanja. „Bocama i bakljama na Delije“, *Večernji list*, 4. maj. 2008. <http://www.jutarnji.hr/bocama-i-bakljama-na-delije/248931/>
- Buzov, Željko; Ivan Magdalenić, Benjamin Perasović i Furio Radin. *Navijačko pleme*. Zagreb: RZ RK SSOH, 1988.

- CNN: „Maksimir” 1990. je promenio svet, (2011) 11. januar. <http://www.sportal.rs/news.php?id=43198>
- Coakley, Jay. *Sports in Society: Issues and Controversies*, New York : McGraw-Hill. 2009. http://highered.mcgraw-hill.com/sites/dl/free/007337654x/673624/Coakley10e_ch07.pdf
- Cvetković, Vladimir N. (): „Nacionalni identitet i (re)konstrukcija institucija u Srbiji (ideologije, obrazovanje, mediji)“, *Filozofija i društvo XIX-XX* (2001-2002): 51-75.
- Dimovski, Darko. „Društvena predodređenost sportskog nasilja (etiološko objašnjenje)“. *Socijalna misao* 1 (2009): 15-21.
- Giddens, Antony. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Grubiša, Damir. «Le water-polo ou la guerre par d'autres moyens». *Courrier international*, No. 660, 2003. <http://www.courrierinternational.com/article/2003/06/26/le-water-polo-ou-la-guerre-par-d-autres-moyens>
- Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster Inc., 1996.
- Kostić, Momira. „Nasilje u sportu – neophodnost socijalnog sagledavanja“. *Socijalna misao* 1 (2009): 7-14.
- Lalić, Dražen i Ozren Biti. „Četverokut sporta, nasilja, politike i društva: znanstveni uvid u Europi i u Hrvatskoj“. *Politička misao XLV*, 3-4 (2008): 247-272.
- Lazić, Mladen, ur. *Society in Crisis*. Belgrade: Filip Višnjić, 1994.
- Matić, Petar. „Globalizacija i nacionalni identitet“. *Srpska politička misao* 16, 1-2 (2006): 103-118.
- Milošević, Bojan. „Socioantropološke osobnosti nasilja u sportskim aktivnostima: uticaj mas-medija na mlade“. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 127 (2009): 123-132.
- Mokre, Monika. „Da li identiteti ubijaju?“ U *Biti iz/van: Ka redefinisaniu kulturnog identiteta Srbije*, uredile Katarina Tojić i Marijana Simu. Beograd: Centar za kulturne interakcije, 2010. Dostupno na: http://www.kulturklammer.org/BITI_IZVAN--TO_BE_FROM_OUT.pdf
- Mrdić, Uglješa. „17. MART Šest godina od etničkog čišćenja“, *Pečat* 17. mart 2010. <http://www.pecat.co.rs/2010/03/17-mart-sest-godina-od-etnickog-ciscenja/>.
- Muzur, Amir and Iva Rinčić. „Sport and Violence: A Contribution to Ethical, Sociological and Psychoneurobiological Considerations“ *JAHN* 2, 3 (2011): 137-144.
- Nikolić, Zlatko. „Navijačke i parapolitičke grupe – socijalnopsihološki aspekti“. *Bezbednost* 1 (2012): 116-126.
- Perasović, Benjamin. „Nogometni huliganizam u Zagrebu: ‘Bad Blue Boys’“. *Pitanja XVIII*, 5-6 (1988): 5-55.
- Savković, Marko. *Da li je moguće zamisliti sport bez nasilja u Srbiji?*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2011. Dostupno na: http://www.bezbednost.org/upload/document/savkovic_2011_da_li_je_moguće_zamisliti_sport_bez_.pdf.
- Scheibe, Karl E. „The Psychology of National Identity“. U *Studies in Social Identity*, edited by Theodore R. Sarbin, & Karl E. Scheibe, 121-144. New York: Praeger, 1983.

- Slapšek, Svetlana et al. *The War Started at Maksimir: Hate Speech in the Media (content analyses of Politika and Borba newspapers, 1987-1991)*. Belgrade: Media Center, 1997.
- Stojnov, Dušan. „Identitet: polifren ili monolitan?“. *Psihologija* 32, 3-4 (1999): 141-156.
- Šoš, Jasmina. „Medijski aspekt sportskog huliganstva“. *Sport Science* 1 (2008): 26-29.
- Telegraf. Sećate li se? Dan najvećeg sukoba u istoriji sportskih duela Srbije i Hrvatske! Telegraf 15. jun 2015. <http://www.telegraf.rs/sport/1613169-secate-li-se-dan-najveceg-sukoba-u-istoriji-sportskih-duela-srbije-i-hrvatske-video>
- Trebješanin, Žarko. „Problemi zasnivanja pojma nacionalnog identiteta“. U *Ličnost i demokratija*. Beograd: Beogradska otvorena škola, 2004.
- V.N. „Navijači: Pune tribine pravih navijača (6)“. *Večernje novosti* 22. oktobar 2010. <http://www.novosti.rs/vesti/sport.294.html:304901-Navijaci-Pune-tribine-pravih-navijaca-6>
- Vrcan, Srđan (). *Nogomet politika nasilje*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, 2003.
- Vuković, Slaviša. „Praktična iskustva u prevenciji nasilja na sportskim priredbama“. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 146, 1 (2014): 129-139.

Slobodan Miladinović

ISSUE OF NATIONAL IDENTITY AND SPORT SPECTATORS VIOLENCE

Summary: Collective identity is often recognized through the individual consciousness of belonging to a particular (ethnic, religious, class-social, spatial, occupational, etc.) group or the possession of some special characteristics and can be specified on the basis of the cultural context or narrower or wider socio-spatial origin. In spite of significant pragmatic functions, when we understand it as excluding, it can be dangerous and lead to aggression. In this paper, special attention is paid to national identity. In the last couple of decades is evident violence related with collective identity, and above all national and religious identity in our region. It is violence in which is involved the sports spectators as one of the most recognizable actors. This type of violence overflows from the stadium on city streets and transform into other forms of violence and can easily take a mass scale and turn into other forms of violent behavior such as social, class, peer or violence of some subcultural groups, inter-ethnic or inter-religious violence. Situations in which violent incidents taking place in matches of the teams which are identified with states and ethnic groups, among which there was rivalries and radical conflicts in the recent past represent a special social danger. In recent years, appears an interesting hybrid of identity (especially ethnic and religious) motivated violence against LGBT people in which are involved the sport Supporters.

Keywords: collective identity, violence, sports, public, ethnic relations, LGBT people

